

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-3.30>**Т. О. Кучерява**

здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології
науково-дослідного центру
Національний університет цивільного захисту України,
начальник навчально-тренувального комплексу (інформаційного та психологічного забезпечення)
кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Інститут морально-психологічного забезпечення
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ЧИННИКИ НАДІЙНОСТІ СУМІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЛЕНІВ ТАНКОВИХ ЕКІПАЖІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті представлені результати дослідження групової надійності в сумісній діяльності у членів танкових екіпажів Збройних сил України. Модернізація української армії потребує не лише сучасної техніки, а й точних дій та виконання наказів від військових. Точність дій залежить від надійності екіпажу, а, у свою чергу, надійність досягається через згуртованість екіпажу. На думку вчених, згуртованість, яка впливає на надійність групи, складається з таких чинників: групової мети, групового мотиву, групової дії, групового результату. Також виділяють спільну працю, досягнення спільного результату. Такими факторами виділяють рольову та психологічну сумісність, що утворює єдність екіпажу. Дослідження цих складників у діяльності малої групи, якою є танковий екіпаж, є доцільним у процесах всебічного розвитку сучасної української армії.

У ході дослідження визначено, що основними чинниками групової надійності членів екіпажу танку є психологічні особливості особистості кожного із членів екіпажу, їх моральна зрілість до прийняття інших членів екіпажу та інших екіпажів у діяльності. З іншого боку, наявний значний вплив факторів сумісної діяльності, таких як: мотивація, досягнення поставленої мети, морально-етичний та соціально-психологічний клімат, дисциплінованість екіпажу, професійне становлення танкістів, наявність неформального лідерства, адаптивність кожного із членів екіпажу, рівень подолання різних суперечностей як у екіпажі, так і з іншими екіпажами. Визначення цих чинників робить можливим зменшення впливу їх на ефективну діяльність танкового екіпажу.

Отже, у дослідженні було виявлено, що на надійність танкових екіпажів Збройних сил України впливає значна частина внутрішніх та зовнішніх чинників. Зокрема впливає згуртованість танкового екіпажу, мотивація до спільної роботи та спільного результату, прийняття колективної відповідальності за виконання поставленого завдання перед екіпажем. Уміння швидко усунути конфліктні ситуації, які виникають між членами екіпажу. Також важливо в бойовій ситуації бути готовими до екстремальних умов, можливої відмови механізмів та техніки, оперативного та грамотного командування підлеглими, чіткого виконання функцій, підвищення організованості екіпажу.

Ключові слова: танкісти, танковий екіпаж, групова надійність, групова діяльність, згуртованість екіпажу, спільна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасний перебіг бойових дій потребує від військових максимальної уваги і точних дій. Друге досягається лише в разі згуртованості та чіткого виконання функцій кожним із членів танкового екіпажу для досягнення спільної мети шляхом виконання бойового завдання. Це можливо лише за умови згуртованості, виконання своїх безпосередніх функцій кожним членом екіпажу, прийняття відповідальності за свої дії, особистого внеску в сумісну діяльність для виконання бойового завдання, що, своєю чергою, є показником надійності екіпажу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження групової діяльності відображається в межах психології праці, інженерної та соціальної психології, також знаходить відображення у військовій психології та психології діяльності в екстремальних ситуаціях. Це питання досліджу-

вали науковці: В.М. Пономаренко, Н.І. Завалова, А.Л. Журавльова, Л.Р. Уманського та інші. Насамперед, особливість групової діяльності відображається в її структурі. А.Л. Журавльов, А.І. Донцова виділяють такі її компоненти:

- групова мета;
- груповий мотив;
- групова дія;
- груповий результат.

Надійність групової діяльності визначається згуртованістю групи та якістю виконання безпомилкових дій кожним членом групи (у нашому випадку екіпажем танку). Одним із багатьох чинників безпомилковості та точності виконання дії у груповій діяльності виділяють мотиви досягнення спільної мети виконання діяльності, особливості спілкування між членами групи та відсутність бар'єрів у взаєморозумінні, що ведуть до

надійного та безпомилкового виконання діяльності. На думку Н.Н. Обозова, С.Н. Саричева, надійність групової діяльності проявляється в узгодженості дій, швидкому вирішенні внутрішньогрупових конфліктів та сумісності членів екіпажу. Як вважають дослідники В.М. Крук та О.Л. Осадчук, надійність групової діяльності можна визначити лише за їх результативністю у спільній праці під час виконання завдань без помилок та кількості допущених помилок, якщо взяти до уваги причини їх виникнення.

Визначення групової надійності танкового екіпажу, на нашу думку, повинне бути цілісним та враховувати виникнення всіх можливих проблем та складнощів під час виконання поставлених задач перед екіпажем. Групова надійність у діяльності танкового екіпажу передбачає те, що екіпаж бойової машини виконає поставлене завдання точно, збереже свої позиції з мінімальним ризиком для життя та цілісності танку для можливості ведення подальшої діяльності у вигляді виконання поставлених перед ним бойових задач. Отже, у визначенні групової надійності танкістів значну роль визначають взаємопорозуміння, психологічний клімат екіпажу, швидке вирішення конфліктів у діяльності та точність виконання наказів екіпажем.

Мета статті. Визначення чинників надійності групової діяльності членів танкових екіпажів Збройних сил України.

Виклад основного матеріалу. Основна відмінність професійної діяльності військовослужбовців – членів танкових екіпажів – полягає в тому, що ця діяльність є груповою. Командир, механік-водій та навідник танку утворюють малу групу, адже виконують одне спільне завдання, здійснюючи свої функціональні обов'язки. Саме тому *і надійність, в нашому випадку, слід розглядати як виконання діяльності групою осіб, а не індивідуально.* Крім того, дані опитування експертної групи фахівців (експертну групу утворили фахівці-танкісти, стаж яких у сухопутних військах складає не менше 5 років, віком від 32 років. Серед них командирів – 38,89%, навідників – 27,78%, а водіїв-механіків – 33,33%.) засвідчили, що надійність танкового екіпажу Збройних сил України визначається, перш за все, відносинами членів екіпажу один до одного, рівнем їх згуртованості та сумісності, оскільки вони разом мають виконувати спільне завдання, досягати спільного результату.

При цьому, як свідчать дослідження цілої низки вчених, *групова діяльність* фахівців різного профілю характеризується такими або компонентами:

- чітким розподілом виконуваних функцій між учасниками спільної діяльності;
- сполученням розподілених функцій у просторі й часі, тобто одночасним їхнім виконанням різними учасниками;

– узгодженням розподілених і сполучених функцій, або строгою послідовністю їх виконання відповідно до певного алгоритму, який ураховує діяльність кожного фахівця. При цьому узгодження стосується просторових, часових та інших (темп, інтенсивність, ритмічність тощо) характеристик діяльності [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Додамо, що всі ці компоненти не є можливими без головного – основної загальної мети, заради якої і здійснюється групова діяльність. У нашому випадку – це бойове завдання, яке необхідно виконати членам танкового екіпажу Збройних сил України.

Крім того, якісне існування зазначених вище компонентів та виконання поставленої мети не буде можливим за відсутності налагодженої взаємодії в малій функціональній групі. Взаємодія, на думку вчених, є не тільки головною ознакою групової діяльності, а найбільш істотною її особливістю. Е.С. Немов під взаємодією розуміє таку систему дій учасників діяльності, при якій дії однієї особи або групи осіб обумовлюють певні дії інших осіб, а дії останніх викликають певні дії перших осіб [9; 10]. Для опису групової діяльності використовують такі поняття, як взаємодія, спілкування, сприяння, узгодження й так далі.

У продовження вищезазначеного наведемо думку, А.В. Барабанщикова із співавторами, А.І. Донцова і А.Л. Журавльова [11; 7; 12–13]. Вони відзначають, що групова діяльність фахівців має певну структуру і включає такі основні елементи:

- групова мета – це те, чого прагне досягти група у спільній діяльності, її результат. Групова мета може бути представлена у вигляді окремих і конкретних групових завдань, поетапне вирішення яких наблизитиме групу фахівців до досягнення спільної мети, до виконання поставленого завдання;
- груповий мотив – це те, що спонукає групу до спільної діяльності, безпосередня спонукальна, мотивуюча сила;
- групова дія – це елемент або структурна одиниця спільної діяльності, спрямований на виконання того чи іншого групового завдання;
- груповий результат – це те, чого реально досягає група фахівців при виконанні спільної діяльності, це якісний та кількісний підсумок сумісної діяльності.

Найважливішим моментом в організації групової діяльності є необхідність розподілу, сполучення й узгодження по кожному з її основних структурних компонентів функцій між усіма учасниками. В.В. Спасенников наводить типові ознаки спільної групової діяльності:

- а) спільність (єдність) цілей діяльності для її учасників;
- б) розподіл і узгодження конкретних завдань, які учасникам діяльності необхідно виконувати спільно;

в) спільність (єдність) або узгодженість мотивів учасників групової діяльності;

г) розподіленість і узгодженість виконуваних дій і операцій у спільній діяльності;

д) спільність (єдність) результату спільної діяльності для групи фахівців [14].

Крім того, важливою ознакою групової діяльності, звичайно, є територіальна спільність її виконання [15].

Зауважимо, що групова діяльність відрізняється від індивідуальної не стільки наявністю взаємодії між фахівцями в процесі здійснення діяльності, скільки характером включення взаємодії у структуру самої діяльності [16; 5].

Отже, зазначена особливість, а саме те, що діяльність членів танкового екіпажу має груповий характер, може безпосередньо визначати рівень її надійності. Отож, *груповий характер діяльності* танкістів може вважатись одним із механізмів, які впливають на цю надійність.

Крім того, враховуючи вищезазначений механізм, можна сказати, що він обумовлює й питання *сумісності членів танкового екіпажу*, яка є наступним механізмом надійності їх діяльності.

У загальному плані термін «психологічна сумісність» вживається для позначення оптимального взаємного сполучення особистісних властивостей учасників групи [17; 18; 8; 19; 20–22]. Крім того, ця категорія, за позицією А.М. Парачева [23], може бути трьох видів:

– ціннісна сумісність (у сфері спілкування), зміст якої полягає в забезпеченні максимального психологічного комфорту, якщо можна, всім членам групи і їх максимальної психологічної гармонії;

– рольова сумісність, як система тих, які склалися стихійно, психологічних ролей і вимог, які ці ролі пред'являють до своїх виконавців;

– ділова сумісність (у сфері праці), як критерій оцінки якої висувається вимога максимального психологічного комфорту під час виконання професійних завдань.

Поряд із цим психологічна сумісність визначається як поняття про взаємну відповідність властивостей членів групи. У це поняття входять: взаємна симпатія, позитивний характер емоційних психічних установок, взаємосугестивність, спільність інтересів і потреб, подібність динамічної спрямованості психофізіологічних реакцій тощо [24; 25].

Сумісність членів групи розглядається у вигляді єдності наступних компонентів: психофізіологічної сумісності (темпераментальні особливості), соціально-психологічної (особливості спілкування, збіг соціальних орієнтирів) та власне психологічної. Усі зазначені особливості є вкрай важливими в аспекті забезпечення надійності діяльності членів танкового екіпажу. Крім того, деякі автори гово-

рять про сумісність як про сполучення взаємодії індивідів [26–32]. Таке сполучення характеризується ступенем задоволеності суб'єктів взаємодії один одним. У нашому випадку ми можемо говорити про задоволеність членів танкового екіпажу сумісною діяльністю.

Наступна характеристика, яка потребує більшої уваги з нашого боку, – це *згуртованість групи* в аспекті виконання фахівцями сумісної діяльності. Враховуючі особливості професійної діяльності членів танкового екіпажу, можна припустити, що саме згуртованість буде черговою ключовою характеристикою, яка зумовлюватиме надійність діяльності танкістів. Ця характеристика може бути визначена за ступенем єдності помислів, дій та поведінки членів екіпажу та відбиває якісний складник взаємовідносин між фахівцями.

Основними складниками, які обумовлюють рівень або ступінь згуртованості, можна назвати такі компоненти:

1) мотиваційно-спонукальний, який проявляється у близькості членів групи в підході до цінностей, цілей і завдань взаємодії у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі при спільному рішенні завдань основної діяльності;

2) професійна єдність (спрацьованість) – погоджена взаємодія членів групи у професійній сфері;

3) психологічна сумісність – оптимальне сполучення особистісних властивостей членів групи, яке забезпечує їх ефективну взаємодію в основних сферах життєдіяльності.

У вітчизняних соціально-психологічних дослідженнях, які розглядають проблеми спільної або сумісної діяльності в екстремальних умовах, акцент, як правило, робиться на стійкість або на те, що з нею пов'язано: «стресостійкість», «стійкість», «резистентність» [20; 33; 27; 15]. Авторами підкреслюється відсутність значних психодинамічних змін в поведінці груп, успішне вирішення завдань, розмірений, спокійно-діловий тон у спілкуванні, досить швидке досягнення єдності оціночних суджень та дій. Вважаємо, що такий підхід до вивчення соціально-психологічних характеристик сумісної діяльності дуже важливий, але потребує розвитку засобами аналізу динамічності, мінливості та адекватності дій. У цьому напрямку проведено низку досліджень, які можуть служити основою характеристики надійності членів танкових екіпажів в екстремальних умовах спільної діяльності.

Так, згідно з оцінкою А.І. Донцова, будь-яка група при виконанні сумісної діяльності неминуче стикається з різноманітними труднощами й обмеженнями [34]. У результаті виникає потреба подолання незгоди, групової напруженості, протиріч [35]. У такому разі виділяють такі шляхи вирішення проблем:

– група «виштовхує» протиріччя за власні межі і покладає відповідальність на інші групи (проявляє агресивність);

– важка ситуація, загроза ззовні мобілізує захисні механізми самої групи.

Для опису життєдіяльності колективів в екстремальних умовах використовується поняття опірність, за рівнем якої пропонується ранжувати групи [36; 5]. Так, групи «низького рівня розвитку» демонструють «депресивний синдром», а саме: байдужість, апатію, дезорганізацію, взаємодію конфліктного характеру, що дезорганізує діяльність і так далі. «Групи-кооперації» в тих же умовах відрізняються толерантністю й адаптивністю. «Групи-автономії» відповідають на складні ситуації зростанням активності та підвищенням ефективності діяльності.

А.А. Русалінова пов'язує соціально-психологічні характеристики груп із їх психологічним кліматом [37]. «Оптимістичний стресостійкий клімат», за її оцінкою, зумовлений перспективою розвитку групи і є одним із головних соціально-психологічних ознак колективу.

Динамічний підхід до аналізу соціально-психологічних характеристик сумісної або спільної діяльності в екстремальних умовах можна помітити і в рамках концепції А.С. Чернишева [38]. Так, у ракурсі проведеного дослідження інтерес представляють дані про те, що у високоорганізованих групах першої категорії у спільній діяльності переважає динамічна сторона, схильність до модернізації та ризику. У важких умовах такого роду групи оптимально використовують внутрішні резерви, перш за все, за рахунок удосконалення організаційної взаємодії.

Нетрадиційний варіант підходу до досліджень різних характеристик спільної діяльності пропонує Ю.Л. Ханін [39–40]. У ході проведеного ним комплексу досліджень застосована шкала ситуативної тривоги й особистісної тривожності (шкала Ч.Д. Спілбергера). При цьому ситуативна тривога діагностувалася у трьох аспектах, які, як виявилось, істотно впливають на результативність спільної діяльності: міжособистісна ситуативна тривога, внутрішньогрупова ситуативна тривога й діяльна ситуативна тривога. Діагностика і регуляція ситуативної тривоги здійснювалися дослідником у контексті індивідуальних зон оптимального функціонування. Особливу увагу було приділено емоційним переживанням як найважливішому компоненту адаптивної поведінки людини в різних формах її взаємодії з довкіллям. У зв'язку з цим виділені три можливі взаємопов'язані варіанти взаємодії організму й середовища:

а) «домінування людини над середовищем», у результаті чого поставлена задача вирішується «більш чи менш легко»;

б) «рівновага між людиною і середовищем»;

в) «дисбаланс у взаємодії людини і середовища», що виявляється у високому рівні емоційної напруженості через ситуативну нездатність людини впоратися з вимогами конкретних завдань й очікуваннями партнерів.

У всіх цих випадках емоційні переживання й відповідні їм поведінкові прояви виникають у результаті суб'єктивної оцінки людиною зовнішніх вимог і своїх внутрішніх ресурсів.

Отже, наведені погляди дозволяють виокремити суттєві характеристики, які обов'язково варто враховувати при вивченні особливостей діяльності надійності членів танкових екіпажів Збройних сил України.

Крім того, що стосується спільної діяльності, надійність групи забезпечує вибір адекватних обставин засобів організації ефективної спільної діяльності. Причому ця адекватність має забезпечуватися як стосовно внутрішніх потенційних можливостей групи, так і стосовно того зовнішнього середовища, в якому група функціонує. Оптимальне втілення цих засобів у спільній діяльності забезпечує оптимальність функціонування групи як суб'єкта діяльності в конкретних умовах [41].

Для структурування та класифікації факторів або чинників групової надійності членів танкових екіпажів в умовах виконання спільної/сумісної діяльності, можуть бути запропоновані такі їх градації:

За характером виникнення та протікання:

а) внутрішньо-особистісні, що об'єднують: військово-професійні якості танкістів: навички, вміння, воля, досвід, компетентність, стереотипи у вирішенні індивідуальних навчальних і бойових завдань, виконання формально-логічних, технічних та інших прийомів, управлінських і виконавчих операцій в екстремальних умовах бойової служби або чергування; психологічні особливості – властивості й характеристики особистості військовослужбовців; ступінь задоволення в них індивідуальних потреб і мотивів служби в танкових військах, інтересу до своєї бойової спеціальності і професії та інші;

б) міжособистісні, які визначають: рівень і зрілість міжособистісних відносин танкістів по вертикалі і по горизонталі; зміст функціонально-рольового спілкування військових як основи взаємодії особового складу екіпажу; прояв елементів акцентування й емпатії в міжособистісному спілкуванні; переважання кон'юнктивних або диз'юнктивних почуттів у сприйнятті членами екіпажів один одного; ступінь розвиненості службових і неслужбових взаємин; прояви взаємних оцінок, симпатій та антипатій, думок і суджень, домагань, наслідування і так далі;

в) внутрішньо-групові, які включають: стан згуртованості колективу/групи і його організованості;

розвиненість демократичних засад у вирішенні внутрішньо-групових проблем; рівень співпраці і взаємодопомоги у процесі виконання функціональних обов'язків і поза ними; відповідність внутрішньо-колективних відносин нормам військового статуту та інші;

г) міжгрупові, які виражають: здатність оптимального вирішення конфліктів у рамках підрозділів і розрахунків чергових змін; можливість конструктивного або деструктивного рішення етнічних, національних, релігійних, світоглядних та інших проблем у групах танкістів; позитивні або негативні підстави формування мікрогруп у чергових змінах екіпажів і їх спрямованість; наявність позитивних або негативних традицій і звичок у груповому спілкуванні військовослужбовців і так далі [32; 42].

За типом спрямованості та впливу:

а) ступінь стабільності або динамічності соціально-психологічних процесів у групах, розрахунках, бойових постах і частинах танку;

б) динамічність соціально-психологічних явищ, їх зрілість або консервативність, результативність прояву;

в) стан морально-етичного й соціально-психологічного клімату в колективах чергових змін; рівень військової, технічної, екологічної дисципліни екіпажу;

г) ступінь дотримання режиму бойового чергування і служби секретності і так далі [14; 43].

За типом функціонування чергових змін танкових екіпажів:

а) соціально-психологічні переміщення військовослужбовців у процесі їх служби в танкових військах;

б) становлення офіцерів, командирів, старшин у різному рольовому статусі і його зміна (або стабільність);

в) наявність формального і неформального лідерства в екіпажах.

За ступенем впливу на особистість:

а) процес соціально-психологічної адаптації особового складу танкових екіпажів до екстремальних умов спільної діяльності;

б) рівень службового, морального, матеріального і соціального стимулювання активності танкістів при виконанні бойових завдань;

в) мотивація членів екіпажу у процесі виконання бойових і навчальних завдань;

г) ступінь гармонізації особистісних і групових інтересів в екіпажах танків;

д) ступінь і можливість подолання різних суперечностей між групами та окремими військовослужбовцями в екіпажах;

е) рівень сформованості у військових почуття відповідальності за виконання завдань, незалежно від рівня їх складності [24; 30].

Різноманіття факторів надійності членів танкових екіпажів в екстремальних умовах спільної

діяльності, як ми переконалися, конкретизується поняттями «професійне середовище» і «сумісна діяльність». Тому можливе виділення й кілька інших груп чинників:

1) операціональні, обумовлені змістом професійної діяльності та реалізацією покладених на групу/екіпаж завдань;

2) когнітивні, обумовлені вимогами інформаційного середовища;

3) соціально-психологічні, зумовлені змістом соціально-психологічних явищ у чергових змінах екіпажів.

Закономірно, що запропоновані класифікації та аналіз не можуть претендувати на повне й вичерпне відображення всього різноманіття факторів, які впливають на характеристику надійності танкових екіпажів в умовах сумісної діяльності. Проте викладені аспекти, на наш погляд, відкривають можливості для комплексної оцінки основних критеріїв надійності військовослужбовців-танкістів, а так само можуть бути використані як основа її експериментального дослідження, теоретичного узагальнення та вироблення практичних рекомендацій та методик.

Крім того, вважаємо за потрібне додати, що ускладнення спільної діяльності і її надійності відбувається за рахунок актуалізації наступних факторів екстремальних умов:

– зростання кількості об'єктів уваги при чергуванні або при виконанні бойового завдання;

– збільшення швидкості протікання процесів управління бойовою технікою й озброєнням, експлуатаційними системами танку, що вимагає підвищення швидкості психічних реакцій, емоційно-вольової стійкості, узгодження дій у групах, розрахунках тощо;

– обмеження рухової активності, пов'язаної з режимом бойової служби або навчання;

– загрози відмов автоматизованих і звичайних систем озброєння і техніки, що призводять до аварій і катастроф;

– необхідності постійного й уважного контролю показань приладів й оперативного прийняття рішення, його швидкого і якісного виконання.

Однією з підстав для виявлення критеріїв надійності сумісної діяльності танкових екіпажів в екстремальних умовах може з'явитися виділення наступних структурних (тих, які взаємно перекривають один одного) компонентів:

– організаційний (узгодження цілей, засобів, зусиль, механізму спільної діяльності екіпажів танку);

– управлінський (здійснення керуючого впливу на підлеглих);

– бойовий (готовність екіпажу до рішення завдань бойового чергування);

– технічний (стан бойової зброї і техніки);

– експлуатаційний (застосування й обслуговування технічних систем й озброєння танку).

Іншою, не менш важливою, підставою для побудови класифікації критеріїв надійності спільної діяльності танкових екіпажів в екстремальних умовах може бути визначення реальних і формальних їх проявів. Останні характеризуються наявністю сукупності формалізованих документів (планів, конспектів, програм і так далі), проведенням заходів і робіт, наявністю матеріальної бази тощо.

Реальні «діяльні» ознаки можуть бути зафіксовані за допомогою визначення рівня досягнення кінцевого результату – виконання завдань екіпажем, ступенем і якістю реалізації особовим складом своїх функціональних обов'язків. Про реальний стан надійності членів танкових екіпажів можна судити за підсумками виконання планів бойової підготовки й контролю у процесі бойового навчання, рівнем досягнутої професійної майстерності (швидкість і безпомилковість у виконанні дій і операцій, гнучкість у реакції на екстремальні ситуації, наявність навичок, умінь, досвіду тощо), числом фахівців, які опанували суміжні спеціальності, результатами моделювання екстремальних умов спільної діяльності. До останніх слід віднести вирішення завдань в умовах можливого скорочення екіпажу, «втрати» командира, чи навідника, чи механіка-водія, загрози функціонування танку і таке інше.

Про реальний морально-психологічний стан екіпажів танків можна судити за результатами соціально-психологічного діагностування, характером групових і міжособистісних відносин в екіпажах, рівнем соціально-психологічного клімату в них, динаміці зміни провідних мотивів службової діяльності фахівців-танкістів, наявності злочинів та нештатних ситуацій – станом військової дисципліни і так далі [44; 45].

Груповий або колективний фактор спільної діяльності проявляється в таких характеристиках – ознаках надійності танкових екіпажів в умовах виконання завдань за призначенням:

1) підвищення швидкості процесу визначення реальних і модельованих причин аварій і порушень, прийняття рішень і їх реалізації;

2) грамотних і компетентних узгоджених спільних дій на основі колективного досвіду, навичок, знань й умінь;

3) усвідомлених або неусвідомлюваних пропусках деяких етапів (особливо формальних) в алгоритмі спільної діяльності, їх «творче» скорочення або інтенсифікація на підставі досвіду і стереотипів дій в екстремальних ситуаціях;

4) прояві періодичного перерозподілу ролей, почерговому навмисному або спонтанному виконанні ролей виконавців при виконанні бойових завдань, почерговому виконанні ролі «лідера», який несе основну відповідальність за виконання бойового або навчального завдання;

5) прояві узгодженості дій і встановленні підвищеної взаємозумовленості членів екіпажів – учасників спільної діяльності – у вирішенні службово-бойових завдань і забезпеченні життєдіяльності танку;

6) підвищенні організованості членів танкових екіпажів, що проявляється у високій мобільності управління і самоврядування, груповому виконанні більш відповідальних завдань, прийнятті колективного рішення виходу зі складної ситуації і прояві ініціативного підходу в його реалізації і так далі;

7) виділенні в якості основного, пріоритетного компонента спільної діяльності професійних як індивідуальних, так і групових якостей особового складу екіпажу (безпомилковість виконання завдань, стабільність результатів тощо).

Отже, розгляд характеристик надійності й особливостей спільної діяльності фахівців-танкістів дозволяє говорити про можливість виокремлення критеріїв надійності спільної діяльності:

а) стійкість результатів спільної діяльності в умовах, які змінюються;

б) узгодженість дій членів екіпажу;

в) організованість екіпажу в умовах спільної діяльності.

З аналізу випливає, що під критерієм стійкості результатів спільної або сумісної діяльності в умовах, що змінюються, у змістовному плані слід розуміти незмінну результативність спільної діяльності в різних умовах, яку можна виміряти за наступними показниками: оцінки за виконання завдань, кількість помилок при виконанні завдань, час їх виконання. Прояв цього критерію надійності сумісної діяльності відповідає тим характеристикам спільної діяльності, які не виходять за межі поняття «результативність» [46; 47]. Тому його застосування для оцінки надійності груповий діяльності видається цілком допустимим і доречним.

Такий критерій надійності сумісної діяльності, як узгодженість дій членів екіпажу, може оцінюватися за показниками: сумісність членів екіпажу при виконанні спільної діяльності, взаємозумовленість дій при виконанні завдань, спосіб вирішення при цьому розбіжностей і рівень конфліктності в екіпажі [30; 48].

Основними показниками організованості сумісної діяльності, як критерію надійності, є розподіл відповідальності між учасниками спільної діяльності в танковому екіпажі, статусно-рольова структура групи, що припускає відповідність функціональному розкладу по бойовому розрахунку і можливу зміну формальної ієрархії та структурованості у зв'язку з нестандартними умовами діяльності, а також типовий спосіб поведінки членів групи в екстремальній ситуації. Суттєве значення набувають такі показники, як перерозподіл

відповідальності, дублювання дій один одного в бойових розрахунках, підстраховка й доповнення дій [29; 49].

Крім того, організованість, як критерій надійності, передбачає також й облік показників, пов'язаних з управлінськими діями командирів і фахівців, проявом авторитету лідерів групи та прийняття рішень на спільну діяльність і способи їх реалізації. Важливе місце у прояві організованості займає тип ціннісно-орієнтаційної спрямованості діяльності членів групи: на себе, на групу, на результат, що може бути досліджений за показником «типовий спосіб поведінки у групі» [23; 50; 14].

Висновки. Отже, до надійності танкових екіпажів Збройних сил України відноситься значна частина внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливають на діяльність танкістів. Значний вплив має згуртованість танкового екіпажу, мотивація до спільної роботи та спільного результату, прийняття спільної відповідальності, психологічні особливості особистості кожного із членів екіпажу. Уміння швидко вирішувати конфлікти та суперечки, які виникають між членами екіпажу або з іншими екіпажами. У бойовій ситуації бути готовими до екстремальних умов, можливої відмови механізмів та техніки, оперативно та грамотно командувати підлеглими, чітко виконувати функції, підвищувати організованість екіпажу, оперативна обробка інформації, яка надходить в незначній мірі. Можливість узяти кожним із членів екіпажу роль іншого або перебрати на себе функції того члену екіпажу, який не може їх виконати.

Література:

1. Аллахвердова О.В. Роль срабатываемости и совместимости при совместной деятельности в экстремальных условиях. *Психическая напряженность в трудовой деятельности* / отв. ред. Л.Г. Дикая, А.Н. Занковский. Москва, 1989. С. 289–300.
2. Андреева Г.М. Яноушек Я., Донцов А.И. Обобщение и оптимизация совместной деятельности р. Москва : изд. МГУ, 1897. 301 с.
3. Богаевская А.Н. Конфликты и их разрешение в производственных группах в экстремальных условиях деятельности : дис. ... канд. социолог. наук. Москва, 1995.
4. Бэрон Р., Керр Н., Миллер Н. Социальная психология группы. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 272 с.
5. Вайсман Р.С. Связь межличностных отношений с групповой эффективностью деятельности. *Вопросы психологии*. 1977. № 4. С. 64–73.
6. Головаха Е.М. Структура групповой деятельности: социально-психологический анализ. Киев : Наукова думка, 1979. 139 с.
7. Донцов А.И. Проблемы групповой сплоченности. Москва : МГУ, 1979. 128 с.
8. Ермаков П.Н., Терехин В. А. Способ прогнозирования эффективности совместной деятельности на основе сочетания членов группы с разной функциональной латерализацией. *Методики социально-психологической диагностики личности и группы*. Москва, 1990. С. 128–135.
9. Немов Р.С. Психологические условия и критерии эффективности работы коллектива. Москва: Наука, 1982. 212 с.
10. Немов Р.С. Социально-психологические анализ эффективной групповой деятельности коллектива. Москва : Педагогика, 1984. 200 с.
11. Барабанщиков А.В., Глоточкин А.П. Психология военного коллектива. Москва, 1967. 269 с.
12. Журавлев, А.Л. Проблема совместной трудовой деятельности в социально-психологическом исследовании. Личность в системе общественных отношений. *Социально-психологические проблемы в условиях развитого социалистического общества*. Ч. 3. М. 1983, С. 508–510.
13. Журавлев А.Л. Психология совместной деятельности. Москва : Институт психологии РАН, 2005. 640 с.
14. Спасенников В.В. Выбор оптимального варианта комплектования малых групп с учетом совместимости и срабатываемости. *Социально-психологические методы практической работы в коллективе : диагностика и воздействие* / отв. ред. А.Л. Журавлев, В.А. Хашенко. Москва : ИП АН СССР, 1990. С. 46–58.
15. Совместная деятельность: Методология. Теория. Практика / отв. ред. А.Л. Журавлев, П.Н. Шихирев, КВ. Шорохова. Москва. Наука, 1988. 232 с.
16. Бринзак С.С. Психологічна сумісність та успішність спортивної команди . *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2006. № 3. С. 71–73.
17. Гаврюшенко В.В. Теоретичний аналіз проблеми міжособистісної взаємодії у сучасній психології. *Вісник Національної академії оборони України* : зб. наук. праць. Київ : НАОУ, 2009. № 2 (10). С. 73–76.
18. Дикая Л.Г. К вопросу о психологических механизмах регуляции внутригруппового поведения в особых условиях. *Социальная психология в современном обществе*. Москва : Наука, 1985. С. 50–60.
19. Коломенский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Минск : БГУ, 1976.
20. Кричевский Р.Л. Межличностная совместимость в малых группах. *Психолого-педагогические проблемы общения*. Москва, 1980. С. 34–47.
21. Кричевский Р.Л. Проблема межличностной совместимости в зарубежной социальной

- психології. *Вопросы психологии*. 1979. № 5. С. 161–170.
22. Кричевский Р.Л. Социальная психология малой группы : учебное пособие для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2001. 318 с.
23. Парачев А.М. Групповая деятельность. *Руководство по инженерной психологии*. Львов, 1977. 308 с.
24. Леонов А.А. Лебедев В.И. К проблеме психологической совместимости в межпланетном полете. *Вопросы философии*. 1972. № 9. С. 14–27.
25. Литвиненко Д.М. Психологічні умови професійної сумісності працівників органів внутрішніх справ в адміністративній діяльності : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.09 «Психологія праці в особливих умовах». Харків, 2012. 172 с.
26. Обозов Н.Н. К вопросу о факторах, определяющих эффективность групповой работы. *Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга*. Краснодар : КГУ, 1975. С. 131–133.
27. Обозов Н.Н. Модель регуляции совместной деятельности. *Социальная психология: История. Теория. Эмпирические исследования*. Львов : ЛГУ, 1979. С. 125–139.
28. Обозов Н.Н. Психические процессы и функции в условиях индивидуальной и совместной деятельности. *Проблема общения в психологии*. Москва : 1981. С. 24–45.
29. Обозов Н.Н. Психологическая совместимость и срабатываемость как факторы эффективности труда. *Промышленная социальная психология*. Львов : 1982. С. 102–108.
30. Обозов Н.Н. Совместимость и срабатываемость людей. Санкт-Петербург : Облик, 2000. 212 с.
31. Обозов Н.Н. Психология совместной деятельности. Санкт-Петербург : 1997. 62 с.
32. Обозов Н.Н. Обозова А.Н. Три подхода к исследованию психологической совместимости. *Вопросы психологии*. 1981. № 6. С. 98–101.
33. Марченко М.В. Розробка системи виявлення психологічної сумісності в підрозділах МНС України. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. праць. Харків : НУЦЗУ, 2010. Вип.7. С. 361–370.
34. Донцов А.И. Психология коллектива. Методологические проблемы исследования : учебное пособие. Москва : МГУ, 1984. 208 с.
35. Быстрова А.Г. Основные вопросы авиационной психологии : учеб. пособие. Москва : 1987. 31 с.
36. Бринзак С.С. Воробйов М. Психологічна сумісність та методика її дослідження. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2008. № 1. С. 86–89.
37. Русалинова, АЛ. Социально-психологические основы бригадной организации труда. *Бригадная организация труда: состояние и перспективы*. Москва : Профиздат, 1986. С. 93–115.
38. Чернышев А.С., Корнеев А. В. Групповое сознание как детерминанта успешности совместной деятельности. *Психологические аспекты совместной деятельности и общения*. Курск, 1990. С. 26–38.
39. Ханин Ю.Л. Исследование тревоги в спорте. *Вопросы психологии*. 1978. № 6. С. 94–106.
40. Ханин Ю.Л. Межличностная и внутригрупповая тревога в условиях значимой совместной деятельности. *Вопросы психологии*. 1991. № 5, С. 161–163.
41. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. Москва : Московский университет, 1990. 240 с.
42. Филиппов А.В., Ильин Г. Л. Проблема совместной деятельности в психологии управления. *Вопросы психологии*. 1984. № 6. С. 5–15.
43. Фархутдінова Ю.В. Спільна діяльність як чинник розвитку особистості. *Соціальна психологія*. 2008. № 4. С. 111–121.
44. Кузьменко М.Д. Психологічна діагностика професійної придатності кандидатів на військову службу за контрактом у Повітряні сили Збройних сил України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09; Держ. служба України з надзв. ситуацій, Нац. ун-т цивіл. захисту України. Харків, 2013. 20 с.
45. Ложкін Г. В. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов. Київ : МОУ, 2003. 218 с.
46. Крук В.М. Психология надёжности специалиста: история и современность. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: «Психологические науки»*. 2010. № 3. с. 181–188.
47. Осадчук О.Л. Максименко Л. А. Понятие «надежность» в различных сферах жизнедеятельности человека: философские и этико-психологические аспекты. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 3–1. С. 167–173.
48. Сарычев С.В. Чернышев С. В. Социально-психологические аспекты надёжности группы в напряженных ситуациях совместной деятельности. Курск, 2000. 180 с.
49. Панфілов Ю.І. Психологічні основи забезпечення ефективності спільної діяльності операторів військ протиповітряної оборони : автореферат дис. ... канд. психол. н. : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». Харків : ХУПС, 2007. 22 с.
50. Сидоренков А.В. Психологический механизм динамики малой группы: интеграция и дезинтеграция. *Вопросы психологии*. 2005. № 4. С. 62–72.

Kucheriava T. O. Factors of reliability of joint activities of tank crew members of the Armed Forces of Ukraine

The article presents the results of the study of group reliability in joint activity with members of tank crews of the Armed Forces of Ukraine.

The modernization of the Ukrainian army requires not only modern equipment but also accurate actions and orders from the military. The accuracy of the action depends on the reliability of the crew, and in turn, the reliability is achieved through the cohesion of the crew. According to scientists, cohesion, which in its right turn affects the reliability of the group, consists of the following factors: group goal, group motive, group action, group result. As well as teamwork and the achievement of a joint result.

The following factors distinguish the role compatibility and the psychological compatibility, which in turn forms the unity of the crew. Investigation of these components within the activities of such a small group as tank crew - are expedient in the processes of the comprehensive development of the modern Ukrainian army.

The study identified that the main factors of group reliability of the crew members are the psychological characteristics of each of the crew members, their moral maturity to the perception of the other crew members and other crews in the activity. On the other hand, it is a significant influence of factors of joint activity such as motivation, achievement, goal, moral, ethical and socio-psychological climate, crew discipline, the professional formation of tankers, availability of informal leadership, adaptability of each crew member, level of overcoming various contradictions both in the crew and with other crews.

Identifying these factors makes it possible to reduce their impact on the effective operation of tank crew.

Thus, the study of the reliability of tank crews of the armed forces of Ukraine includes a large part of internal and external factors.

The cohesion of tank crew, motivation to teamwork and joint result, joint acceptance of responsibility for performing the task, ability to a quick resolving of conflicts that arise between members of the crew, and in a combat situation - being prepared for extreme conditions, to a possible failure of mechanisms and equipment, prompt and competent command of subordinates, clear performance of functions, promotion organization of the crew - are also have a significant impact.

Key words: tankers, tank crew, group reliability, group activities, crew cohesion, joint activities.